Підсумовуючи, зауважимо, що довготривала політична кар'єра Гілларі Клінтон забезпечила їй високий рівень доступу до публічного дискурсу й дала змогу надбати впливових друзів та потрібні знайомства. Досвід роботи на політичній арені сприяв також зростанню громадської довіри до її персони та віри в те, що, попри труднощі, вона зможуть відстояти свої позиції. Крім того, під час дебатів сенатор неодноразово використовували свій вплив та досвід, щоб узяти слово позачергово, коли вважає, що проблемний момент потребує роз'яснення, що робить її в очах аудиторії досить імпульсивною.

Проведений аналіз використання особистісних стратегій, тактик і кроків реалізації стратегії персуазивності під час дебатів представника від Демократичної партії Гілларі Клінтон свідчить про ретельне планування та виважений підхід кандидата до своєї передвиборчої кампанії.

Література:

1. Стецик Т. С. Лінгвопрагматика стратегії персуазивності в дебатах і промовах сучасних американських політиків: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т. С. Стецик. – Чернівці, 2016. – 262 с.
2. Halliday M. A. K. An introduction to functional grammar / Michael Alexander Kirkwood Halliday. – London : Edward, 1985. – 432 p.
3. Mattews P. H. Linguistics. A Very Short Introduction / P. H. Mattews. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – 132 p.
4. The American Presidency Project [Electronic resource]. – Access mode : http://www.presidency.ucsb.edu/debates.php

УДК 811.512.161

К. О. Телешун,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

СТРУКТУРНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТРЬОХКОМПОНЕНТНИХ ТЕРМІНІВ ТОРГІВЛІ ТУРЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті відображено результати структурного та кількісного аналізів груп моделей торгівельних трьохкомпонетних термінів-словосполучень турецької мови. Розкрито закономірності формування трьохкомпонентних аналітичних термінів на сучасному етапі та визначено найбільш продуктивні моделі.

Ключові слова: *аналітичний термін, турецька мова, трикомпонентний термін-словосполучення, структурна модель.*

STRUCTURAL MODELING OF THREE-COMPONENT TERM PHRASES IN TURKSIH TRADE TERMINOLOGY

The article highlights the result of the structural and quantitative analyses of Turkish trade tree-component terms. Investigated the main trends of structural modeling at present, determined the most productive structural models.

Key words: *analytical term, Turkish language, the three-component term phrase, structural model.*

СТРУКТУРНОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ТРЕХКОМПОНЕНТНЫХ ТЕРМИНОВ ТОРГОВЛИ ТУРЕЦКОГО ЯЗЫКА

В статье отражены результаты структурного и количественного анализа групп моделей торговых трехкомпонетных терминологических словосочетаний турецкого языка. Раскрыты закономерности формирования трехкомпонентных аналитических терминологических единиц на современном этапе и определены наиболее продуктивные модели.

Ключевые слова: *аналитический термин, турецкий язык, трехкомпонентный термин-словосочетание, структурная модель.*

За останні десятиліття термінознавчі студії збагатилися численними працями, в яких розглядаються структурні особливості багатокомпонентних термінів. Тему вивчали О. С. Ахманова, В. В. Бурлакова, В. В. Виноградов, Б. М. Гриньов, В. П. Даниленко, О. А. Земська, Т. І. Панько, О. О. Потебня, О. І. Смирницький, Н. А. Цимбал, О. В. Чуєшкова та ін. На продуктивність синтаксичного способу вказують Д. С. Лотте, Б. М. Головін, Р. Ю. Кобрін, В. М. Лейчик. Моделювання структури термінологічних словосполучень дає можливість більш об'єктивно визначити, як та за допомогою яких засобів може актуалізуватися у мові певне складне торгівельне поняття. Торгівельна термінологія турецької мови містить значну кількість аналітичних термінів, що дає цікавий матеріал для дослідження закономірностей їхнього формування та виявлення структурно-граматичних типів таких термінологічних одиниць. Дослідження структурних особливостей турецьких термінологічних словосполучень є **актуальним** з огляду на потребу упорядкування терміносистеми фахової мови торгівлі на словотвірному рівні.

Метою даного дослідження є проаналізувати формально-структурні особливості трьохкомпонентних лексичних одиниць та способів їх компонування в турецькій фаховій мові торгівлі, побудувати структурні моделі з метою визначення параметрів продуктивності. Основним **методом** дослідження є описово-аналітичний метод. **Об'єктом** дослідження є турецькі терміни торгівлі, **предметом** – структура трьохкомпонентних термінів. Під час аналізу ми використовували загальноекономічні а також основні фахові вирази торгівельної тематики, відібрані з тематичних словників а також сучасних турецьких торгівельних текстів з урахуванням їх практичного значення.

Визначають такі критерії виділення багатокомпонентних термінів, як дефінітивний, критерій концептуальної цілісності, інформаційний, статистичний, семантичний, критерій логічних теорем, логіко-інтуїтивний [2, с. 188–189]. Ми поділяємо думку Т. А. Журавльової і Б. А. Плотнікова та вважаємо, що при виділенні складених термінів з тексту основним повинен бути семантичний аналіз з погляду цілісності їх значення, відповідності поняттєвому змісту певної галузі знань [5, с. 189]. Складені терміни чи термінологічні словосполучення ми розглядаємо як терміни, утворені шляхом приєднання до однослівного терміна слів-уточнювачів з метою конкретизації вихідного поняття та утворення його видових корелятів [1, с. 44]. Службові частини мови, зокрема, сполучники та післяйменники, впливають на характер синтаксичних зв'язків між повнозначними частинами мови в структурі термінологічної моделі.

Проводячи наше дослідження, ми використовували такі вихідні компоненти структурних моделей:

І-первинний (кореневий) іменник

І1- іменник з афіксом присвійності третьої особи однини

І2- іменник у формі непрямих відмінків

І3 -іменник у родовому відмінку

© К. О. Телешун, 2016

I4- похідний іменник (з суфіксом)
I4- іменник у знахідному відмінку
IF- віддієслівний іменник
ÎF1-віддієслівний іменник з афіксом присвійності третьої особи однини
F- дієслово
Or- дієприкметник
Sa- числівник
Sı- прикметник
KM- усічений інфінітив /віддієслівний іменник на -ma
KM1- усічений інфінітив з афіксом присвійності третьої особи однини.

Трьохкомпонентні ТС є, переважно, результатом розширення обсягу структурної схеми двокомпонентного терміна за рахунок ще одного атрибуту (головного або залежного члена словосполучення, який може бути як термінологічного, так і нетермінологічного характеру). Вони позначають більш складні поняття та мають низку істотних диференційних ознак.

Усього виявлено 862 трикомпонентні терміни (15,06 % від усіх одиниць вибірки), серед яких найпродуктивнішими є наступні моделі:

1) **Прикметник + іменник + іменник (Sı + İ+ İ).** У межах даної моделі виділяються наступні різновиди:

а) **Sı + İ+ $İ_1$** (204 ТС/ 23,66 %*). Зазначена модель є результатом атрибутивного поширення синтаксичного домінантного компонента бінарної структури **İ + $İ_1$** та **Sı + İ**, напр., *antidamping gümrük tarifesi – антидемпінговий митний тариф, devletlerarası ticaret hukuku – міжнародне торгове право, gümrüksüz mallar listesi – список безмитних товарів, kaliteli mal piyasasi – ринок якісних товарів, karşılıklı ticaret anlaşması – двостороння торгівельна угода, yabancı ülke malları – іноземні товари* тощо.

У ролі другого компоненту може виступати віддієслівний іменник із значенням дії або результату дії (**Sı + İf + $İ_1$**), напр., *azami satış fiyatı – максимальна ціна продажу, dış ödemeler bilançosu – баланс міжнародних платежів, vergisiz satış mağazası – магазин безмитної торгівлі;*

б) **Sı + İ/ İf + İ** (8 ТС/ 0,9 %), напр., *dayanıklı tüketim mallar – товари тривалого користування, dayanıksız tüketim mallar – товари нетривалого користування, küçük nakit masraflar – невеликі готівкові витрати;*

2) Модель **іменник + іменник + іменник (İ + İ + İ)**. У межах даної моделі виділяються такі різновиди:

а) Ізафетна модель **İ + İ + $İ_1$** (100 ТС/ 11,6 %), вочевидь, є результатом синтаксичного розширення домінантного компонента субстантивною конструкцією у функції атрибута. Усі конституенти такої конструкції становлять повнозначні слова – іменники у початковій формі та іменник у формі 3-ї особи однини, напр., *deniz ticaret filosu – торговий флот, gümrük antrepo bildirisi – декларація митного складу, gümrük tarife kotası – квота митних тарифів, muhasebe denetim bölümü – відділ бухгалтерського аудиту, piyasa faiz oranı – ринкова процентна ставка, yatırım vergi kredisi – інвестиційний податковий кредит.* Такі трикомпонентні терміни представляють комплекс ознак, які характеризують базове термінологічне поняття, напр., *ithalat (імпорт) + gümrük tarifesi (митний тариф)= ithalat gümrük tarifesi (митний тариф на імпортні товари), perakende (роздрібна торгівля) + fiyat endeksi (індекс цін) = perakende fiyat endeksi (індекс роздрібних цін), piyasa (ринок) + talep eğrisi (крива попиту) = piyasa talep eğrisi – крива ринкового попиту;*

б) Модель **İ +$İ_1$ + $İ_1$** (40 ТС/ 4,6 %), напр.: *gelir vergisi beyannamesi – декларація з податку на прибуток, gümrük tarifesi eskalasyonu – ескалація митних тарифів, yıl sonu temettüsü – дивіденди, що сплачуються в кінці року.* У синтаксичній структурі цієї моделі семантична бінарна домінанта **İ + $İ_1$** є ізафетною конструкцією, що доповнюється іменником з афіксом третьої особи однини, у результаті перетворюючись на нову, більш складну ізафетну конструкцію, напр., *fiyat teklifi (цінова пропозиція) + talep (попит) = fiyat teklifi talebi – запит цінової пропозиції, yönetim kurulu (рада директорів) + başkanı (голова) = yönetim kurulu başkanı – голова ради директорів* тощо.

в) Нечисленними є **конструкції на основі присвійного ізафету $İ_3$ + İ + $İ_1$, İ + $İ_3$ + $İ_1$ та $İ_1$ + Sı + $İ_1$** (30 ТС/ 3,5 %), напр., *ihracat komisyonlarının tediyesi – оплата експортних комісійних, talebin fiyat esnekliği – цінова еластичність попиту (залежність попиту від ціни).* Таким аналітичним одиницям притаманна велика кількість віддієслівних іменників в структурі.

Модель **прикметник + прикметник + іменник (Sı + Sı + İ)** – 67 ТС/ 7,8 %. Поява даної структури пов'язана з уточненням уже існуючих базових термінів новими атрибутами, напр., *ağırlıklı + ortalama fiyat = ağırlıklı ortalama fiyat – середньозважена ціна, uzun (довгий) + vadeli sözleşme (строкова угода)= uzun vadeli sözleşme – довгострокова угода, yarı +değişken maliyet = yarı değişken maliyet – умовно-змінні витрати.* Другим компонентом таких конструкцій є зазвичай відіменниковий прикметник, утворений з допомогою афікса *–lı⁴/sız⁴*, напр., *çok taraflı anlaşma – багатостороння угода, teminatsız değerli kâğıt – незабезпечені цінні папери.* Третім компонентом може бути субстантивований іменник: *uzun vadeli alacaklar – довгострокова дебіторська заборгованість, yarı değişken giderleri – умовно-змінні витрати;* або відієслівний іменник: *uzun vadeli yatırım – довгострокові інвестиції.*

Незначну структурну групу становлять терміни з іменником у формі непрямих відмінків (загалом 40 ТС/ 4,6 %), зокрема:

а) **$İ_2$ + İ+ $İf_{(1)}$**, напр., *ülkeden sermaye çıkışı – відтік капіталу з країни, ülkeye sermaye girişi – приплив капіталу в країну;*

б) **$İ_2$ + Sı + İ**, напр., *değerinden düşük fiyat – ціна нижче вартості, emre hazır para – гроші, готові для переказу, kayda bağlı ihracat – експорт, обов'язковий до декларування;*

в) **$İ_2$ + $İ_2$+ İ / İf**, напр., *fondan fona nakil – міжфондовий переказ грошових коштів;*

г) **İ + $İ_2$+ İ / İf**, напр., *faiz oranlarında artış – збільшення процентних ставок, ticari işletmede teslim – франко завод.* Переважна більшість таких утворень є турецькомовним перекладом міжнародних термінів.

Левову частку становлять терміни з компонентом у місцевому та давальному відмінках, напр., *nata yazılı konşimento – іменний коносамент, varma limanındaki kalite – якість у порту призначення.* Спорадично зустрічаються компоненти у висхідному та знахідному відмінках, напр., *doğrudan doğruya ithal – безпосередній імпорт, satışı geliştirme yöntemi – методи розвитку продажів.* Як правило, зазначені типи містять у своєму складі віддієслівний іменник у якості першого або останнього компонента*: varma limanındaki fiyat – ціна в порту призначення.*

Важливою особливістю трьохкомпонентних утворень є наявність значної кількості конструкцій **з усіченим інфінітивом** / **віддієслівним іменником на *-ma*** у складі:

а) з усіченим інфінітивом у центрі (**İ + KM + $İ_1$**), напр., *sermaye ayarlama tahvili – облігації, які забезпечують капітал, stok dönme çabukluğu – оборотність товарних запасів;* **$İ_3$ + KM + $İ_1$**, напр., *alacakların dönme çabukluğu – швидкість обертання дебіторської заборгованості* та **Sı + KM+ İ**, напр., *uluslararası ödeme bankası – банк міжнародних розрахунків;*

* Тут і далі від кількості усіх трикомпонентних ТС

б) останній компонент – усічений інфінітив. Налічує різні схеми творення, жодна з яких не відзначається продуктивністю, напр., **İ + $İ_3$+ KM_1**: *sermaye değerliliğin saptanması – визначення вартості капіталу* та ін.

Зважаючи на численність моделей, у структурі яких наявні активні чи пасивні дієприкметники (147 ТС/ 17,05 %), ми виділили дієприкметникові ТС в окрему групу. ТС з дієприкметником у складі не мають єдиного порядку компонентів. Найбільш продуктивними є моделі

а) з дієприкметником теперішнього-минулого часу:

– **İ + Or + İ**, напр., *faiz getirmeyen tahvil – безвідсоткові облігації, ödeme yapan banka – банк-платник;*

– **Sı/Z + Or + İ,** напр., *peşin ödenen masraf – витрати, покриті авансовим платежем;*

– **Or + $İ_3$ + $İ_1$**, напр., *yüklenen malların ağırlığı – вага відвантажених товарів;*

– **$İ_{(2)}$ + Or + İ**, напр., *sözleşmeden doğan yükümlülük – договірне зобов'язання.* У рамках цієї моделі як для дієприкметника теперішнього-минулого часу, так і минулого-суб'єктивного часу, спостерігається структура типу *damı yanan ev,* напр., *ödenmesi gereken tutar – сума, яку потрібно заплатити,vadesi gelen borç – борг, у якого настав термін виплати, vadesi geçmiş çek – прострочений чек, vadesi geçmiş ödeme – прострочена оплата;*

– **Or + Sı + İ**, напр., *azalan marjinal fayda – зменшення маржинального прибутку;*

б) з дієприкметником минулого-суб'єктивного часу:

– **Or + İ + $İ_1$,** напр., *şişirilmiş enflasyon fiyatları – завищені (інфляційні ціни)* тощо;

– **Or + Sı + İ,** напр., *birikmiş dış borçlar – накопичені зовнішні борги;*

- Sı / Z + Or + İ, напр., *peşin ödenmiş faiz – відсотки, сплачені авансом;*

в) з дієприкметником майбутнього-категоричного часу:

– **I / KM + Or + İ**, напр., *ödeme yapılacak kişi – людина, якій адресується оплата;*

г) з дієприкметником теперішнього-майбутнього часу (жодна з моделей не відзначається продуктивністю), напр., *nadir bulunur mal – дефіцитний товар, pazarlanabilir menkul değerler – цінні папери, що користуються попитом.*

Необхідно зазначити, що переважну більшість дієприкметникових термінів утворено на основі двокомпонентних дієслів, напр., *tescil edilmiş marka – зареєстрована торгова марка, teyit edilmemiş akreditif – непідтверджений акредитив.*

До поодиноких випадків можна віднести вживання перського ізафету, напр., *defteri kebir hesabı – рахунок в головній бухгалтерській книзі;* конструкцій у формі минулого часу, напр., *navlun peşin ödenmiştir – оплата перевезення проведена авансовим платежем*, терміни у формі на *-dık*[4]- поширене означення **($İ_3$ + dığı+I),** напр., *fiyatların düştüğü piyasa – ринок з тенденцією до зниження цін, fiyatların yükseldiği piyasa – ринок з тенденцією до зростання цін*, а також терміни, утворені за наступними моделями*: gümrük değerini biçme – митна оцінка, malın tesliminde ödemeli – оплата при отриманні товару* тощо; конструкції з прислівником, у якості післяйменника-частки, напр., *kotaya tabi ürünler – продукція, що підлягає квотуванню, vergiye tabi gelir – дохід, обов'язковий до оподаткування.*

Так, як і серед двокомпонентних терміносполучень, зафіксовано певну кількість утворень зі службовим словом арабського походження gayri*: toplam gayrisafi satışlar – загальний валовий обсяг продажів.*

Трикомпонентні ТС з післяйменниками та післяйменниками-іменами.

Серед трикомпонентних аналітичних конструкцій 42 одиниці (4,8 %) складають структури з післяйменниками та післяйменниками-іменами. Для них характерна чисельна варіативність моделей та структурних типів, зумовлена різноманітним змістовим наповненням післяйменників.

Найбільш продуктивною є модель з післяйменником **ile (-la/le)**, напр., *sözleşme ile yüklenilen borç – борг, який виник за контрактом, taksitle ödeme sözleşmesi – договір оплати в розстрочку, taksitle satış sözleşmesi – договір продажу в розстрочку.*

Післяйменники-імена є повнозначними словами, для яких характерні морфологічні категорії (зокрема, вони відмінюються за відмінками), а також властивості службових частин мови, які виражають різні відносини (просторові, часові, мети, причини, способу та знаряддя дії, порівняння тощо) між стрижневим та підпорядкованим компонентами словосполучення й функціонально відповідають українському прикметнику. Однак, на відміну від останнього завжди вживаються в постпозиції й таким чином приєднують другорядний компонент словосполучення до головного [6, с. 82]. Саме це дозволило нам виділити даний вид післяйменника окремим компонентом аналітичної конструкції:

– **üzere**, напр., *gerçek değerinin üzerinde – вище реальної вартості;*

– **üst**, напр., *başa başın üstünde – вище номіналу;*

– **alt**, напр., *yükümlülük altına girmek – взяти на себе відповідальність;*

– **ara**, напр., *markalar arası rekabet – конкуренція між брендами;*

– **iç**, напр., *ülke içindeki ödemele – платежі по країні;*

– **dış**, напр., *fiyat dışı rekabet – нецінова конкуренція;*

– **sonra**: *satış sonrası hizmet – післяпродажне обслуговування;*

– **önce,** напр., *önceden ödeme hakkı – право на передоплату.*

Незначну групу серед іменних структур становлять моделі ТС, ускладнені сполучниками (10 одиниць). Це здебільшого група термінів-описів. Відносно продуктивними є трикомпонентні ТС, утворені за моделлю **İ + Спол. + İ + $İ_1$**, напр., *sermaye ve borçlar toplamı – загальна сума основного капіталу і боргів, tahsilat ve ödemeler hesabı – рахунок надходжень і платежів.* Часто у складі таких структур наявні віддієслівні іменники, напр.: *yükleme ve boşaltma giderleri – вантажно-розвантажувальні витрати.* Повнозначні слова в складі таких ТС переважно виступають як окремі спеціальні торгівельні терміни.

Трикомпонентні аналітичні дієслова

Трикомпонентні аналітичні дієслова становлять 67 ТС, або 7,7% від усіх трикомпонентних одиниць.

Найчастотнішими дієслівними моделями є:

– **$İ_2$ + аналітичне дієслово ($İ_2$ + F),** що утворюється шляхом приєднання до двокомпонентного аналітичного дієслова іменника в непрямому відмінку, напр., *anlaşmayı ihlal etmek – порушувати угоду, fiyatları yukarı çekmek – підвищувати ціни;*

– **Sı / Z + аналітичне дієслово (Sı / Z + F)**, напр., *fazla fiyat istemek – завищувати ціну, sıkı pazarlık yapmak – дуже (сильно) торгуватися, vadeli satın almak – купити в розстрочку.* Атрибут такого ТС в основному виражається відносним прикметником, хоча засвідчені приклади використання в цій функції займенників, напр., *tümünü satın almak – викупити повністю.*

Відносно частотними є конструкції з післяйменником *ile (-la/le)* та післяйменниками-іменами, напр., *faizle borç almak – брати у борг під відсотки, fahiş fiyatla satmak – продавати за надмірно завищеною ціною, fiyatının altında satmak – продавати за заниженою ціною, taksitle satın almak – купляти на виплат.*

Отже, простежується наступна закономірність: поширення структури трикомпонентних ТС пов'язане з урізноманітненням їх семантико-морфологічних моделей, з одного боку, й зменшенням частотності функціонування – з іншого. Систематизуючі особливості галузевих ТС виявляються, перш за все, в тому, що одним із компонентів термінів цього типу часто виступає термін-виразник родового поняття. З погляду структури турецький торгівельний термін-словосполучення є стійким за своїм складом і вживанням. Він становить єдине складне найменування наукового поняття, виконує номінативну та комунікативну функції та є невід'ємною частиною термінологічної системи. Значення компонентів, що входять до складу ТС, переважно пов'язані зі значенням усього терміна. Як і прості терміни, ТС зазвичай є стилістично нейтральними, хоч і можуть мати в своєму складі стилістично забарвлені лексичні одиниці. Зазначмо, що протягом останніх десятиліть галузеві словники стабільно фіксують торгівельні терміни трикомпонентної структури, причому їх кількість зростає, а структура вдосконалюється.

Література:

1. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М. : Высшая школа, 1987. – 105 с.
2. Журавлева Т. А. Особенности терминологической номинации / Т. А. Журавлева. – Донецк : АЩЦТ «Торговый дом «Донбас», 1998. – 252 с.
3. Іщенко В. Л. Англійський багатокомпонентний економічний термін (парадигматичний та синтагматичний аспекти) : дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / Полтавський ун-т споживчої кооперації України / В. Л. Іщенко. – Полтава, 2002.
4. Лотте В. М. Основы построения научно-технической терминологии ; Под ред. акад. И. Н. Артоболевского / В. М. Лотте. – М. : Изд. АН СССР, 1961. – 160 с.
5. Плотников Б. А. Основы семасиологии / Б. А. Плотников. – Минск : Вішєйшая школа, 1984. – 223 с.
6. Сорокін С. В. Система мікросинтаксису турецької мови : дис... канд. філол. наук: 10.02.13 / С. В. Сорокін ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Кафедра тюркології. – К., 2001. – 209 с.
7. Чумак О. Г. Структурно-компонентна організація фінансово-бухгалтерських терміносполучень в українській мові : автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 / О. Г. Чумак ; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1998. – 24 с.
8. Zülfikar H. Terim sorunları ve terim yapma yolları / H. Zülfikar. – Ankara, 1991. – 213 s.

УДК 81'373.7 = 512.161

К. О. Тищенко,
Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка, м. Київ

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ БАТЬКІВЩИНИ У ДАВНЬОТЮРКСКІЙ МОВІ

Стаття досліджує еволюцію процесів концептуалізації батьківщини на матеріалі давньотюркської мови, першими писемними джерелами якої є орхонські пам'ятки та тюркомовні пам'ятки арабського письма. Опрацьовується період існування тюркських степових імперій та перші тюрко-ісламські держави до моменту заснування Османської імперії. В результаті проведеної роботи виокремлено лексеми давньотюркської мови на позначення батьківщини та проведено паралелі із сучасною турецькою мовою.

Ключові слова: *тюрок, давньотюркська мова, писемна пам'ятка, батьківщина.*

CONCEPTUALIZATION OF HOMELAND IN THE OLD TURKISH LANGUAGE

The article deals with the evolution process of conceptualization of the homeland in the ancient Turkic language, first written sources of which are the Orkhon monuments and first Turkic monuments written in Arabic. Conceptual structure, proposed by Y.S. Stepanov, is methodological basis of the research. Within the scope of the research vast period of the Turkic steppe empires in the context of the Turkish ethnogenesis and the first Turkish-Islamic states before the foundation of the Ottoman empire has being examined. Influence of Tengriism, prevailing religion of the ancient Turks, on their worldview and understanding of homeland as well as historical processes, leading to the Islamization of Turks and subsequent adoption of Arabic lexemes have been studied. Basic lexemes of the old Turkic, meaning homeland, have been marked out («yer su», «il» and «yurt»), their historical meanings as well as etymological connections have been researched and parallels with the modern Turkish language have been made. Since the Islamic influence resulted in incorporation of Arabic vocabulary into the Turkish lexicon, Arabic loanwords, representing homeland, have been also identified. Research has showed, that Arabic lexeme «vatan» in the meaning of homeland acquired wide spread usage in the Turkish language, at the same time lexeme «yurt» of the Turkic origin is also currently being used.

Key words: *Turk, old Turkic language, written source, homeland.*

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ РОДИНЫ В ДРЕВНЕТЮРКСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье исследуется эволюция процессов концептуализации родины та материале древнетюркского языка, первыми письменными источниками которого выступают орхонские памятники и тюркоязычные памятники арабской письменности. Рассматривается период существования тюркских степных империй и первые тюрко-исламские государства до основания Османской империи. В результате проведенной работы выделены лексемы древнетюркского языка, обозначающие родину, и проведены параллели с современным турецким.

Ключевые слова: *тюрок, древнетюркский язык, письменный источник, родина.*

Закордонна історіографія та тюркологія мають багато напрацювань із приводу давньотюркських лексем та пов'язаних із ними понять, проте в українській тюркології ґрунтовна структуризація процесів концептуалізації батьківщини відсутня, саме це зумовило **актуальність** дослідження. Новизна проведеної роботи полягає у тому, що батьківщина у давньотюркській мові уперше розглядається як концепт з позиції когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології.

Метою статті є дослідження еволюції концепту *батьківщина* у турецькій мові через давньотюркську мову із виокремленням етимологічних зав'язків та опрацюванням історичних ознак сучасних турецьких лексем. Матеріал для дослідження склали перші тюркські писемні джерела – орхонські пам'ятки та тюркомовні пам'ятки арабського письма.

Концепт є базовим поняттям сучасної когнітивної лінгвістики та лінгвокультурології. За Ю. С. Степановим концепт має багатошарову структуру, компонентами якої є: (1) основна, актуальна ознака; (2) додаткова, чи декілька додаткових «пасивних» ознак, які є історичними; (3) внутрішня форма, яка зазвичай не усвідомлюється та втілена у зовнішній, вербальній формі [9, с. 46]. Вчений характеризує «еволюційні семіотичні ряди концептів» таким чином: «Якщо концепт <...> складається з пластів різного часу походження, то природно уявляти його еволюцію у вигляді якоїсь послідовності, або

© К. О. Тищенко, 2016